

ІНСТИТУТ ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКОГО ПЕРІОДУ

Іванчулинець Д.В.,
суддя Адміністративного суду
Закарпатської області

У даній статті автор на базі польсько-литовських пам'яток право розглядає специфіку законного представництва в польсько-литовському періоді на території українських земель. Автор приходиться до висновку, що участь у цивільній справі законного представника виступала винятком із загального правила, що підтверджувалося тими категоріям цивільних справ, у яких могли брати участь представлювані особи.

Ключові слова: законне представництво, цивільний процес, Польське королівство, Велике князівство Литовське, Річ Посполита.

В данной статье автор на основе польско-литовских источников права рассматривает специфику законного представительства в польско-литовском периоде на территории украинских земель. Автор приходит к выводу, что участие по гражданскому делу законного представителя выступало в качестве исключения из общего правила, которое подтверждалось теми категориям гражданских дел, в которых могли участвовать представленные лица.

Ключевые слова: законное представительство, гражданский процесс Польское королевство, Великокняжество Литовское, Речь Посполитая.

In this article the author tries to analyze (on the basis of the Polish-Lithuanian period legal materials) the specifics of Polish-Lithuanian period legal representation in Ukraine. The author makes the conclusion that participation of legal representative in a civil case had been the exception to the general rule that confirmed those categories of civil cases in which the person, that is represented may participate in this legal process.

Keywords: legal representation, civil process, the Polish Kingdom, Grand Duchy of Lithuania

Становлення та розвиток інституту законного представництва у цивільному судочинстві потребує нагального свого вивчення на сучасному етапі, оскільки самостійним предметом наукового дослідження (на монографічному чи дисертаційному рівні) воно не було у сучасній доктрині цивільного процесу. Зокрема, С. Г. Ковальова, що вивчала судочинство у Великому князівстві Литовському, аналізуючи Статути 1529 та 1566 року, говорить про ряд статей, які були присвячені прокураторам, тобто представникам у судових справах практично весь свій подальший матеріал присвячує довірним представникам (вимоги до них, хто не міг бути представником, їхні обов'язки і т.д.), а про законних представників іде невелика ремарка про те, що суд повинен був призначати представника "...убогим сиротам, ...которыи бы за пріязнью або теж убозством своим прокуратора мети и сами речы свое за недостатком своим в суду справовати немогли"[1]. Виходячи з наведеного дану "білу пляму" в науці цивільного процесу слід заповнити тематичним матеріалом історико-правового характеру.

Оскільки вчених, які вивчали еволюцію інституту судового представництва на території сучасної України більше приваблювало договірне представництво, то спеціальних праць, які б розкривали становлення законного представництва в цивільному процесі не має. Разом з тим, дотичний матеріал, який відповідає темі нашого дослідження був сформований такими авторами як І. Й. Бойко, С. Г. Ковальова, К. Є. Ліванцев тощо. Тут варто відзначити ґрунтовні роботи І. Й. Бойко та С. Г. Ковальової, які детально дослідили різноманітні аспекти державно-правового життя Польщі та Литви, у тому числі й судочинства по цивільним справам.

Метою даної статті є визначення особливостей розвитку законного представництва в цивільному судочинстві польсько-литовського періоду на території українських земель.

З середини XIV століття землі колишньої Галицько-Волинської держави захоплюють її сусіди – Польське королівство та Велике князівство Литовське, які у 1569 році об'єднуються у єдину державу Річ Посполита.

У Польському королівстві ведення судового процесу найбільш краще регламентувалося трьома правовими актами того часу – Віслицькому статуті 1347 року (перший кодифікований збірник звичаєвого права Польщі – авт.), Повному зводі статутів Казимира Великого 1420 року та кодифікації *Formularprocessus* 1523 року [2]. Саме реформування судочинства стало першим виявом центристської тенденції об'єднаної Польщі, щоб на підставі "однакового права ... по всій Польщі судили" (ст. 119 Повного зводу статутів Казимира Великого 1420 р.) [3].

Як і у період Київської Русі, так і в польський період судовий процес не був чітко поділений на цивільний та кримінальний, хоча норми Повного зводу статутів Казимира Великого 1420 року вказують на певну відмінність при розгляді кримінальних справ [4]. Але якщо у раньослов'янський період інститут судового представництва взагалі не регламентувався, то у Польському королівстві було чимало норм, які йому присвячувалися.

Відповідно до ст. 9, 10 Повного зводу статутів Казимира Великого, позивач або відповідач мали право доручити ведення справи уповноваженим та повіреним, тобто прокураторам та адвокатам, які призначалися за клопотанням сторони судом [5].

Проте якщо договірне представництво отримало правове оформлення, то законне у силу специфіки матеріального права Польського королівства було як і раніше слабо розвиненим.

Згідно цивільного та сімейного права Польщі діти, що знаходилися під владою батька, не лише не мали майна, що належало особисто їм на праві власності, але навіть не могли володіти тою чи іншою річчю. Більш того, Віслицький статут, заперечуючи, зокрема, обов'язок батьків платити гроші, програні їхніми дітьми в азартні ігри, ухвалює, що всяке зобов'язання, самостійно прийняте дітьми, що знаходяться під батьківською владою не має ніякої юридичної сили і правових наслідків [6].

Характерно, що інститут опіки над дітьми у Польщі був подібний до опіки у Київській Русі – тільки після смерті батька над його дітьми встановлювалася опіка, де опікуном ставала їхня мати, яка втрачала опікунство при повторному одруженні і воно переходило до близьких родичів (так, у ст. 43 Повного зводу статутів Казимира Великого таким родичем указаний дядько). Заборонялося вести судові справи за участі опікунів підопічних, окрім тільки тих судових справ, що були початі батьком ще при його житті або стосовно зобов'язань, які свого часу взяв був на себе батько. Всі інші судові справи згідно ст.110 Повного зводу статутів Казимира Великого припинялися і їх вирішення відкладувалося до досягнення підопічними повноліття [7]. Показовим у цьому контексті були процесуальні правила, які формувалися залежно від того, якщо стороною у цивільній справі могла би виступити неповнолітня особа. Зокрема, якщо позов було подано до неповнолітнього, то він викликався у суд для дачі відповіді по суті спору, але, посилаючись на недосягнення повнолітнього віку, він міг відмовитися від цього і справа відкладалася у розгляді до досягнення ним повноліття; якщо малолітні виступали позивачами у спорах про набуття права власності на маєток за давністю володіння, то перебіг терміну позовної давності призупинявся до досягнення

ними повноліття, після чого розгляд справи поновлювався [8].

Отже, правова думка Польського королівства негативно сприймала присутність у судовому процесі законних представників підопічних, підтримуючи старовинне правило про особисту участь сторони у судовій справі. І тільки у якості винятку по окремих категоріях справ опікун мав можливість виступити у суді від імені свого підопічного, наприклад, по зобов'язаннях, що взяв був на себе ще при житті батько дітей.

У Великому князівстві Литовському, яке ще раніше за Польське королівство почало загарбувати землі Галицько-Волинської держави довгий час судовий процес був подібний до процесу Київської Русі. Дана ситуація була зумовлена тим, що Литовська монархія переймала у місцевого населення не тільки політичну організацію влади, але і правову систему, якою керувалися у повсякденному житті. Зокрема, у якості діючого права у Литві довгий час діяла “Руська Правда”. Ось чому судовий процес спочатку містив у собі багато норм давньоруського походження. Проведення у Литві судової реформи у 60 рр. XVI ст. модернізувало не тільки судоустрій, але і судочинство на українських землях, що перебували у складі Великому князівства Литовського.

Норми процесуального права містилися в основному у Литовському статуті 1529 та 1566 років. У XVI ст. в українських судах, що перебували під юрисдикцією Литви виникає інститут судового представництва, який вперше був зафіксований у Литовському статуті 1529 року (ст. 20). Заміна звичаєвого права писаним не давала можливості неосвіченим людям брати участь в суді, що зумовлювало їх звернення до освічених осіб. Такими представниками спочатку виступали писарі, що мали практичний досвід, а згодом виник інститут адвокатури (прокуратора). Вони мали рівні права з стороною. Разом з тим на суд покладався обов'язок надати прокуратора тим хто не мав власної можливості їх винайняти – “убогим сиротам и вдовам немаетным”, а також тим, “который за пріянью або теж убозтвом своим прокуратора мети и сами речы своее за недостатком своим в суду справовати не могли” [9]. Литовський статут 1566 року визначив загальні вимоги до прокураторів та встановив хто ним не міг бути, а Статут 1529 року визначив порядок вступу до цивільної справи прокуратора.

Вище вказана інформація має відношення до довірливого представництва, хоча цікавим є положення, за яким сиротам, тобто дітям позбавленим батьківського піклування чи душевнохворим людям за рішенням суду призначається прокуратор. Вважати це законним представництвом не можна (наразі воно більше нагадує представництво за призначенням суду, яке сформувалося у цивільному судочинстві Російської Федерації – авт.), оскільки даний прокуратор виступає не стільки як опікуном таких дітей скільки правозахисником в силу призначення суду на момент розгляду справи у суді.

Проте законне представництво у цивільних справах за литовським законодавством існувало і воно більше нагадувало той варіант, який мало Польське королівство.

Загальна позиція законодавця зводилася до того, що неповнолітня дитина не повинна відповідати за пода-

ним позовом до суду (ст. 2 розд. 5 Литовського статуту 1529 року). І тільки у ряді випадків неповнолітня дитина через свого опікуна повинна брати участь у певних категоріях справ:

1) якщо хто-небудь завдавав шкоди сиротам або малолітнім дітям, то опікун їхнього майна (мастку) мав право через суд вимагати відшкодування. Цікавим було те, що у випадку не звернення до суду з позовом опікуна, неповнолітні діти отримували таке право по досягненні повноліття, але не повинен був спливи строк давності (ст. 2 розд. 5 Литовського статуту 1529 року).

2) якщо їхній батько мав у заставі нерухоме майно, яке бажали б викупити родичі, то через опікуна вони повинні взяти ці гроші і повернути майно тому хто викуповує (ст. 5 розд. 5 Литовського статуту 1529 року);

3) якщо батько укладав договір поруки, де виступав поручителем і за яким ще при житті був залучений до розгляду судової справи (ст. 5 розд. 5 Литовського статуту 1529 року);

4) якщо при житті батька розглядалася справа стосовно родового мастку, де він був відповідачем, то діти через опікуна повинні були виступати у суді. І тільки одна можливість надавала їм шанс відстрочити розгляд справи до їх повноліття – якщо батько у якості відповідача ні разу не з'явився був до суду (ст. 5 розд. 5 Литовського статуту 1529 року);

5) якщо при своєму житті батько наробив боргів, по яким кредитори звернулися до суду. Саме тут не відігравало значення чи зверталися позивачі при житті батька, чи після його смерті (ст. 5 розд. 5 Литовського статуту 1529 року) [10].

Вказані правила та винятки щодо участі опікунів у судочинстві у Великому князівстві Литовському в подальшому продублюються в інших редакціях Литовського статуту 1566 та 1588 років (ст. 8 розділ 6), хоча в останній редакції, тобто редакції 1588 року добавилися ще пара винятків (зокрема, якщо батько кого-небудь з мастку вигнав, а потім помер) [11].

Таким чином, як бачимо, політичне зближення Польщі та Литви, яке потім переросло у таке державне об'єднання як Річ Посполиту сприяло зближенню правових систем даних держав, що обумовлювало подібність у регламентації інституту законного представництва в цивільному судочинстві.

Отже, інститут участі у розгляді цивільних справ законних представників в польсько-литовській період сер. XIV – сер. XVII ст. отримав своє нормативне оформлення шляхом переліку тих категорій справ, у яких міг від імені підопічних виступати опікун. Але особливістю правового регулювання інституту законного представництва цього часу є те, що участь у справі законного представника розглядається як виключення із загального правила, по якому неповнолітні не можуть брати участь у справі ні особисто, ні за допомогою представників. До досягнення повноліття будь-яке судове переслідування таких осіб вважалося неприпустиме, звичайно, окрім вказаних вище винятків. Ось чому у правових пам'ятках того часу на відміну від сучасного періоду участь у справі законних представників не формувалося у вигляді загального правила.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на українських землях Великому князівства Литовського. Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 199 с. – С. 159-161.
2. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.) : монографія / І. Й. Бойко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 628 с. – С. 501, 509.
3. Марисюк К. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях за законодавством Казимира Великого // Вісник Львівського університету. Випуск 51. – 2010. – С. 51-56. – С. 51-52.
4. Ливанцев К. Е. История государства и права феодальной Польши XIII-XIV вв. / К. Е. Ливанцев. – Л.: Ленинградский университет, 1958. – 159 с. – С. 144.

5. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.) : монографія / І. Й. Бойко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 628 с. – С. 78-79.
6. Ливанцев К. Е. История государства и права феодальной Польши XIII-XIV вв. / К. Е. Ливанцев. – Л.: Ленинградский университет, 1958. – 159 с. – С. 120-121.
7. Ливанцев К. Е. История государства и права феодальной Польши XIII-XIV вв. / К. Е. Ливанцев. – Л.: Ленинградский университет, 1958. – 159 с. – С. 121-122.
8. Бойко І. Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349-1569 рр.) : монографія / І. Й. Бойко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 628 с. – С. 431, 521.
9. Ковальова С. Г. Судоустрій і судочинство на українських землях Великого князівства Литовського. Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 199 с. – С. 160.
10. Статут Великого княжества Литовского 1529 года / Под ред. К. И. Яблонска. – Минск: АН БССР, 1960. // <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/text5.phtml?id=2274>
11. Статут Великого княжества Литовского 1588 года [Электрон. ресурс] / Подг. О. Лицкевич. – Мн., 2002-2003. – Режим доступа: http://starbel.narod.ru/statut1588_6.htm